

HISTORIK PROTI NÁSILIU A SLOVAK HISTORIAN RESISTS COERCION - THE CASE OF JOZEF JABLONICKÝ

VILÉM PREČAN

Prvá verzia tohto textu vyšla po nemecky a po anglicky v publikácii *Acta creationis. Unabhängige Geschichtsschreibung in der Tschechoslowakei 1969–1980*. Zostavil a vydal Vilém Prečan. Hannover, 1980, s. 221–237. Nasledujúci text s drobnými úpravami je prevzatý z knihy *Zborník o Slovenskom národnom povstaní*, zv. II, ktorú vydalo nakladateľstvo Naše snahy v Toronte, 1980, kde bol zaradený ako úvodný medajlón o autorovi. Zborník totiž obsahoval dve Jablonického štúdie (zmienujem sa o nich aj v tomto texte): Vznik SNR a vojenského ústredia, Bratislava a Slovenské národné povstanie. Pokračovanie Jablonického kauzy som opísal v článku Jablonického prípad: Stále bez konca, ktorý bol uverejnený v *Zborníku o SNP*, zv. III. (s. 168–171). Tento vyšiel pod názvom *Manipulovaná história SNP v nakladateľstve Naše snahy roku 1983 v Toronte.*

Problematika Slovenského národného povstania z roku 1944, jednej z najrozsiahlejších bojových akcií európskej rezistencie za druhej svetovej vojny, patrí k veľkým, hoci v mnohých ohľadoch stále kontroverzným témam najnovších slovenských dejín. Ako samostatný krok politického bloku slovenskej rezistencie sa povstanie vyznačovalo vôľou nečakať pasívne, čo prinesie koniec vojny, ale podľa možností a síl Slovenska prispieť po boku slobodmilovných národov sveta k porážke nacizmu, demonštrovať odhodlanie slovenského národa stať sa samostatným dejinným subjektom v Európe, ako aj svojbytným partnerom Čechov v spoločnom štáte.

Po pätnástich rokoch „prokurátorského výkladu“ dejín povstania, ktorý sa písal viac vo vyšetrovaniach a mučiarňach Štátnej bezpečnosti, začali byť od roku 1963 dejiny Slovenského národného povstania aj v domácom prostredí objavované v ich autenticknej podobe. Hľadanie pravdy o dávnejšej i nedávnej minu-

The story of the Slovak National Uprising of 1944, one of the largest military operations undertaken by the European anti-Nazi Resistance, belongs among the great themes of modern Slovak history, despite the controversy that still surrounds it. For the first fifteen years after the communist takeover in 1948 the Uprising was being interpreted, less by historians than by state prosecutors, against the backdrop of odious noises which emanated from the investigation rooms and torture chambers of the State Security Police. Only with the advent of a liberal-reformist current of thought in the early 1960s did the inquiry into the Uprising attain the characteristic of a genuine historiographic exercise.

The quest for authenticity in the past became a part of the sociopolitical search for an emancipation of the present and the future. But alas, it was too good to last long. After the re-institution of totalitarian controls in the wake of the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia, all social sciences reverted under the jurisdiction of

losti bolo súčasťou sociálno-politického hnutia za prekonanie stalinizmu, tápavého obzerania po východiskách z vtedajšej politickej, duchovnej a morálnej krízy. Zdôrazňujúc kontinuitu s demokratickou tradíciou povstaleckého politického programu, súčasníci vznášali nárok na uplatnenie svojich národno-politických požiadaviek. Pre historikov bol „veľký návrat“ povstania príležitosťou na urýchlenie emancipácie od komunistickej ideológie a politiky, ktorá obmedzovala rámec historického bádania a dovtedy tvrdo diktovala jeho východiská i závery.

Po tom, čo bol v Československu na počiatku sedemdesiatych rokov reštaurovaný totalitný režim, ako aj jeho nadvláda v spoločenských vedách, dostali sa dejiny povstania opäť do závozu. Mašinéria reálnosocialistickej propagandy ich degradovala na súčasť rituálu osláv, ktoré nahrádzajú skutočné dejiny. Slováci i Česi sú depolitizovaní a udržovaní v apatii okrem iného tým, že sú pozbavovaní vedomia vlastných živých dejín. Cesta z politického a morálneho marazmu do budúcnosti sa zatarasuje aj tým, že z minulosti sa nenecháva nič, s čím by bolo možné sa identifikovať, na čo nadviazať. Jama zabudnutia a lživá schéma hodnôt, poprevracaných a papagájovaných podľa momentálnych potrieb režimu, pohlcuje všetko živé v minulosti, a tým aj v súčasnosti a pre budúcnosť.

Na umŕtvenie živého a hľadačského slova o dejinách sa použili všetky metódy: existenčné pogromy proti jedným, zastrašenie druhých, akademické a profesorské tituly, nevidané honoráre, ako aj iné formy korupcie u tých, čo boli ochotní poprevracať kabáty a dať sa do služieb propagandy ako aj existenčného likvidovania svojich nedávnych kolegov. Zákazy, príkazy a bič strachu obnovili publikačnú bariéru proti čomukoľvek, čo je nežiadúce. A nad všetkými sa navyše rozprestiera pavúčia sieť Štátnej bezpečnosti; vytipovaných prenasleduje a na ich príklade predvádza všetkým, čo môže stretnúť každého z nich.

V tejto spúšti a púšti sa proti spomenutým byrokraticko-policajným praktikám režimu a proti znemožňovaniu hľadania pravdy o minulosti otvorene postaví jediný proskribovaný historik na Slovensku Jozef Jablonický.

the powers that be. Such was the fate of the history of the Slovak Uprising as well. The Uprising was once again degraded to serve as an occasion for festive rituals.

The 1970s will be known for job victimization, intimidation and even incarceration of some and the lavish showering of benefits on others. Momentarily undesirable writings were banned from publication while opportunistic outpourings of the timeservers received a green light, all this under the increasingly tight cobweb of supervision by the secret police.

The one voice among the proscribed historians in Slovakia, that of Jozef Jablonický, rises above the desert; he protests against the police-type bureaucratic practices and stands up against the silencing of those who seek to ascertain the truth by studying their nation's past. Born in 1933, he completed his studies at the Faculty of Philosophy in Bratislava in 1957 and published his first large book as a member of the History Institute of the Slovak Academy of Sciences in 1965. Jablonický views his own beginnings with self-criticism: "Totalitarian deformations influenced my first steps as a historian. I am well aware today how little I knew two decades ago about the democratic Resistance movement in Slovakia; parrot-fashion I recited theses typical of the interpretation of history by the prosecutors ... The blinkers from my eyes fell off only gradually, as I studied primary sources and interviewed scores of people who had become the victims of injustice."

Jablonický's most mature book was published in Czechoslovakia in 1969, a five hundred page monograph *From Illegality into the Uprising*, subtitled *Chapters from the History of Democratic Resistance*. This was the first systematic treatment of the role played in the Resistance by noncommunist groups and individuals. Despite his own membership of the Communist Party, Jablonický tackled the subject without ideological constraints. His was a historian's approach, based on sources and regardless of what fate befell his protagonists in later years.

He formulated his creed in the introduction to the book: "*Woe to those who undertake to become the court's historians! They may derive benefit and profit for a while but will later find*

Jozef Jablonický sa narodil v januári 1933, štúdium na Filozofickej fakulte UK v Bratislave skončil v roku 1957, prvú obsiahlu knihu uverejnil v roku 1965 ako vedecký pracovník Historického ústavu SAV. O svojich začiatkoch hovorí sebakriticky: „*Totalitné deformácie ovplyvňovali aj moje prvé kroky ako začínajúceho historika. Dnes si dobre uvedomujem, ako pred dvoma desaťročiami som málo vedel o občianskom odboji a ako papagáj som opakoval niektoré tézy z prokurátorského výkladu dejín. (...) Štúdium prameňov a rozhovory s desiatkami postihnutých osôb mi postupne otvárali oči.*“ (Z článku *K problémom občianskeho odboja* z augusta 1979, ktorý je v Československu známy iba v rukopise; článok vychádza na pokračovanie v roku 1980 v časopise *Naše snahy*.)

Jablonického najzreľšie, v Československu publikované dielo vyšlo v roku 1969. Jeho päťstostránková monografia *Z ilegality do povstania* nesie podtitul *Kapitoly z občianskeho odboja*. Po prvý raz je v nej systematicky opísaná úloha, ktorú mali v odboji od jeho začiatku až do vypuknutia povstania nekomunistické zložky, skupiny a jednotliví odbojármi, členovia a spolupracovníci iných ako ilegálnou komunistickou stranou riadených či ovplyvňovaných odbojových organizácií. Práca podrobne opisovala úlohu občianskych odbojárov v rôznych štruktúrach slovenskej spoločnosti a slovenského štátu vrátane armády, ako aj v ilegálnej Slovenskej národnej rade, kde sa predstavitelia niektorých občianskych skupín podieľali spolu s komunistami na prípravách povstania.

Nebolo Jablonického vinou, že sa táto kniha stala okrem iného aj pomníkom občianskeho odboja na Slovensku z doby druhej svetovej vojny; na vine boli predchádzajúce dlhé roky jeho zaznávania a vymazávania z dejín. Jablonického zásluha bola v tom, že bez ohľadu na svoje členstvo v komunistickej strane sa vo svojej práci neriadil ideologickými hľadiskami; jeho prístup bol historický - na základe celého súboru prameňov a ich vedeckej interpretácie ukázať úlohu osobností, skupín a organizácií nehladiac na to, aké osudy ich stretli v neskoršom období.

Už v úvode ku knihe autor jasne povedal, čo v nijakom prípade nebude robiť: „*Beda tomu, kto sa podujme robiť dvornú históriu. Možno na*

themselves total failures.“ A fellow historian, himself to be victimized not much later, recognized the risk Jablonický was taking. To present noncommunist Resistance in an authentic light can make the author vulnerable to the anger and even the revenge of those who profited for years from a one-sided interpretation of the Uprising.

The warning did not appear real in 1969. In fact, Jablonický survived the first round of the purges which were anyway somewhat more benign in Slovakia than in the Czech lands. He remained in charge of the Recent History Department in the History Institute of the Academy, and his book even received a Socialist Academy prize in 1970. Looking back at those years, Jablonický later remarked that permanent suppression of so many erudite historians seemed an unlikely development to him at that time. He believed that “this absurd state of affairs cannot go on for long; common sense and the society’s genuine interest will prevail.” He expected the victimized colleagues to return to the history institutions within a short time. Neither did he believe that “the court’s version” of the history of the National Uprising could be pushed through after all the diligent work that had been done in the 1960s. He continued his research and gradually extended it to cover the communist underground during the War. In 1973 he finished writing a monograph on this subject.

In the meantime, as the criteria of ideological purity got more severe and the 30th anniversary of the Uprising nearer, “l’affaire Jablonický” began to take shape behind the scenes. Not a few people saw the situation ripe for offering proof of their loyalty to the Party and to “internationalism”, thus perhaps covering up their own not so distant coquetry with liberalism. Others may have seen it appropriate to make up for scholarly sterility by eagerly unmasking the ideologically impure among their colleagues. Jablonický and his 1969 book were eminently vulnerable, not least because of the polemical tone with which he treated Gustáv Husák’s Memoirs, by then elevated to represent “truth eternal” and a “permanent value” in Slovak historiography.

In September 1973 Jablonický’s book was removed from public libraries and bookshops. An indictment in the form of a party-sanctioned

istý čas mu to prinesie prospech a kariéru, ale po rokoch sa ukáže, že prepadol na ceľej čiare. Vieme, ako dopadli práce autorov, ktorí istým osobnostiam prisudzovali zásluhy v odboji podľa toho, aké politické postavenie mali v čase písania práce. Pravda, takéto krédo bolo riskantné. Už vtedy v jednej recenzii Jablonického knihy historik Ľ. Lipták, neskôr tiež perzekvovaný podotkol, že postaviť nekomunistický odboj do právneho svetla môže historikovi „*priniesť hnev a niekedy veľmi vynaliezavé zásahy tých, ktorí z jednostrannej interpretácie odboja roky žili*“.

Pravda, vtedy sa také maľovanie čerta na stenu mohlo zdať nečasové; ešte ani v roku 1969 nik nerátal s tým, že by mohlo dôjsť k takej „recidíve“ totalitarizmu, akú priniesla rozvinutá konsolidácia. Jablonického nepostihla prvá vlna previerok, na Slovensku aj tak miernejšia ako v Čechách; bol a zostal vedúcim oddelenia najnovších dejín Historického ústavu SAV. V roku 1970 mu udelili II. cenu Sociálistickej akadémie - za knihu Z ilegality do povstania! V roku 1973 bol ešte aj na študijnej ceste v archívoch Spolkovej republiky Nemecko.

Ako neskoršie napísal, Jablonický na počiatku sedemdesiatych rokov neveril, že toľkí nadaní a erudovaní historici by mohli ostať natrvalo znemožnení, bol presvedčený, že ten „absurdný stav dlho nepotrvá, že zvíťazí zdravý rozum a skutočný spoločenský záujem“, predpokladal, že postihnutí kolegovia sa budú vraciať na vedecké pracoviská. Rovnako neveril, že sa presadí nová „dvorná verzia“ povstaleckej histórie a že ju noví „dvorní historici“ dovedú do takých „obludných rozmerov“, ako to sám neskôr charakterizoval. Predovšetkým usilovne vedecky pracoval, pokračoval v rozsiahlom výskume problémov občianskeho odboja, ale sústreďoval sa aj na obdobie samotného povstania a nasledujúceho ústupu do hôr a širšie ako predtým sa zamerával na výskum komunistickej ilegality. V roku 1973 ukončil rukopis monografie Komunistická strana Slovenska v protifašistickom odboji.

Ale medzitým dozrievala „kauza Jablonický“, ku ktorej nutne muselo dôjsť po tom, čo sa spoločenské pomery natoľko zmenili oproti dobe, keď vyšli a boli tak pozitívne prijaté Kapitoly z občianskeho odboja. Kritériá „ideovej čisto-

condemnation was shown to him. It castigates him above all for allegedly disparaging the importance of communist underground organizations and for simultaneously overrating the non-communists. The Party obviously expected Jablonický to come to his senses. Had he heeded the advice and made a break with his past as a true historian, they might have spared him further harassment. He could have joined the circle of the court's hagiographers, but he did not. *“I have seen the light and I do not want darkness any more, even when it impresses itself on me with a loud din, claiming that it is in fact the shining light of the future.”* What followed is a logical corollary of the order of things as was instituted in the Czechoslovakia of “a really existing socialism” in the 1970s. Jablonický's fate epitomizes the predicament of all those creative intellectuals who have refused to fall on their knees before people bent on humiliating them and taking away from them the purpose of their strivings. On the sacrificial altar of shortsighted politics and ideology, was thrown the work of a historian who had contributed more than others to a revival of the genuine historical tradition of the struggle for the unity of the Czechoslovak state. Such are the paradoxes of “real socialism”.

The enforced removal from the History Institute to the Slovak Institute of Conservation of Monuments and Protection of Nature in August 1974, and the impossibility of publishing his new work on communist Resistance, were both but a beginning; the State Security Police were to enter the picture. Jablonický's contacts were being investigated, his correspondents and his interlocutors identified. As a historian he was naturally in touch with the contemporaries of Slovak wartime history, no matter how the present regime treated them. It was this fact which gave the secret police a pretext for trying to knock the pen out of Jablonický's hand and to break him.

In November 1976 the police once again held in custody - how many times this has happened in the past! - a former deputy of the Slovak Diet, Pavol Čarnogurský, then 68 years old. He was accused of subverting the state, but in reality his case may have been engineered to frame Jablonický. Four house searches were carried out in Jablonický's home and his place of

ty" sa neustále sprísňovali aj na Slovensku. A v súvislosti s dlhodobou prípravou 30. výročia povstania sa mala nanovo kanonizovať záväzne platná schéma s vedúcou úlohou strany a novými legendami, s obnovenou glorifikáciou sovietskych partizánov a sovietskej pomoci povstaniu, so zdôraznením „vedúcej úlohy“ robotníckej triedy a sociálno-revolučného charakteru povstania, ako aj s príslušnými vulgárnosťami na adresu „buržoáznych živlov“. Mnohým sa núkala príležitosť dokázať „vernú stranu a internacionalizmu“ (a tým zakryť aj niektoré staršie hriechy - veď kto ich nemal z rokov šesťdesiatych?); horľivosťou pri „odhaľovaní“ masokovať svoju vedeckú sterilitu a pomstiť sa za ňu na tých schopnejších; získať si zásluhy a príslušnú odmenu.

Vo všetkých týchto aspektoch, vecných aj osobných, Jablonického kniha z roku 1969 a Jablonický sám ako človek známy svojou až zaťatou vernosťou faktom bez ohľadu na legendy a autority - priamo sa núkali na zúčtovanie. Veď okrem iného sa Jablonický na stránkach svojej knihy zaoberal aj memoármi Gustáva Husáka ako s každým iným prameňom a polemizoval s jeho Svedectvom o Slovenskom národnom povstaní, medzičasom už posväteným na „večnú pravdu“ a „trvalú hodnotu“ v histórii.

V septembri 1973 Jablonického knihu odstránili z verejných knižníc a z kníhkupectiev. Jemu samotnému slúbil tajomník ústredného výboru KSS Pezlár, že nebude osobne postihnutý a že bude môcť ďalej pokojne pracovať ako historik a publikovať. Snáď to tak aj mohlo skončiť, naozaj „v tichosti“, ako bol nadpísaný spis, ktorý dali na ústrednom výbore v septembri 1973 Jablonickému prečítať a v ktorom bol najpodstatnejší posudok na knihu Z ilegality do povstania, obviňujúci autora zo všetkých smrteľných hriechov. Snáď - keby bol urobil to, čo sa od neho zrejme čakalo. Keby bol spravil sebakritiku, dištancoval sa od svojej knihy, keby bol denunciantský posudok „expertov“ použil ako návod, keby sa dal do služieb novej dvornej hagiografie.

Nič z toho Jablonický neurobil. „*Spoznal som svetlo a už nechcem tmu, ani vtedy, keď mi s obrovským hukotom bude vrážať do hlavy žiarivé svetlo budúcnosti.*“ napíše potom ne-

work between 8-10 November 1976, ostensibly to unearth evidence about his complicity in Čarnogurský's "crime". Sackfuls of books, periodicals, personal correspondence, a part of his research archives, manuscripts and other materials were confiscated. There followed interrogations by the police, "interviews" at work, demotion to a lesser job, and finally expulsion from the Slovak Communist Party. In the summer of 1977 the State Procurator's office refused to return the confiscated materials under the pretext that Čarnogurský's case had not yet been closed. In February 1978 Jablonický's permit for research in historical archives was withdrawn. The historian defended himself as best the "socialist legality" enabled him to do; he wrote complaints and appeals, and he petitioned all possible authorities to preserve for himself what he cherished most, notably the right to pursue his profession. Official minutes of his interrogations are replete with his proud declarations and insistence on the rights of a man who refused to be browbeaten by police chicanery.

"I do not hold, and have never held, that historical truth about the Slovak National Uprising is in my grasp. But I strive to attain this truth honestly, openly and despite all that has been put in my way. Convinced of my correct attitudes I will go on writing historical studies. This is part of my profession and a vital need. It is at the same time my duty towards the Slovak nation to throw light on the democratic, anti-fascist and socialist facets of its history."

This was what Jablonický wrote to the Regional Procurator's Office in Bratislava in August 1978, and his were not empty words. By that time he had already completed a new text of the study "Bratislava and the Slovak National Uprising" which the police seized from him in November 1976, and he was working on a paper about "The Origins of the Slovak National Council and the Military Center" which he subsequently finished in October 1978.

In 1979 Jablonický wrote two polemical articles against official historians; both, needless to say, remained unpublished. In them he denied official historiography the right to represent itself as the only true purveyor of the nation's past. The positive achievements of the 1960s

skôr, ale tým iba dá na papier krédo, ktorému bol verný už vtedy, keď sa kauza Jablonický ešte len začínala. (Porov. Jablonického samizdatom vydaný text *Diskriminácia na pokračovanie* z 25. 2. 1979.)

Všetko ostatné je už v logike československého reálno-socialistického obnoveného poriadku zo sedemdesiatych rokov na jednej strane a historikovej vernosti vlastnému profesionálnemu a ľudskému svedomiu na strane druhej. Na Jablonického ďalších osudoch až do súčasnosti možno študovať postavenie tvorivého intelektuála, ktorý odmietol kľaknúť na kolenná pred tými, čo ho pokorujú a chcú pripraviť o zmysel jeho práce. (Jeho osud je tiež rukopisný dôkaz o tom, ako krátkozraká politika a ideológia obetuje aj dielo historika, ktoré viac ako iné prispelo k oživeniu povstaleckej tradície československej štátnej jednoty. Ale takéto paradoxy sú súčasťou logiky reálneho socializmu. Odchod z Historického ústavu do Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (august 1974), koniec vyhladok na publikovanie hotovej práce o komunistickom odboji, to bol stále iba začiatok. Potom prišla k slovu Štátna bezpečnosť. Sledujú sa Jablonického styky, s kým korešponduje, s kým sa rozpráva. A pretože sa ako historik naďalej sýka s pamätníkmi udalostí bez ohľadu na ich súčasné postavenie, núka sa Štátnej bezpečnosti zámenka, ako Jablonickému vytrhnúť z ruky aj pero, ako sa pokúsiť definitívne ho zlomiť.)

V novembri 1976 drží slovenská Štátna bezpečnosť znovu vo väzbe už bohviekoľký raz väzneného bývalého poslanca slovenského snemu, vtedy už 68-ročného Pavla Čarnogurského. Je obvinený z trestného činu podvracania republiky; v súvislosti s jeho údajnou trestnou činnosťou dáva prokuratúra súhlas na prvý veľký pohon na Jozefa Jablonického. (Nie je napokon vylúčené, že „kauza Čarnogurský“ bola skonštruovaná iba preto, aby mala Štátna bezpečnosť „zákonný podklad“ na teror voči Jablonickému.)

V priebehu 8. až 10. novembra 1976 urobia uňho v byte, v garáži, ako aj na pracovisku celkom štyri domové prehliadky. Hľadajú „doklady“ o spolupráci na trestnej činnosti P. Čarnogurského, pracovníci Štátnej bezpečnosti vy-

contrasted starkly with the profound stagnation of the 1970s. In this context Jablonický mentioned his own predicament: "I am not a Jew in the wartime Slovak state, and I do not have to wear the Star of David on my coat. Nevertheless, I have been tainted with the brush of 'really existing socialism' ... I have experienced discrimination and various forms of restriction on my own skin. That is why I am in opposition to you, gentlemen historians, in a basic and consequential opposition. That is why I am seeking to remove the boulder of victimization which has silenced me." But more than his own fate, Jablonický showed concern in these two papers about the gaps in research into Slovak society after 14 March 1939. He called for a study of the structure of Slovak society and the political régime during the War in order to discover what opportunities there existed for Resistance, and he emphasized the need for an investigation of the noncommunist Resistance, including the birth of the Democratic Party and the fate of the Social Democratic Party, the anti-Nazi activities outside the territory held by the insurgents, the post-Uprising features of the Nazi occupation régime, and finally the death agony of the quasi-independent Slovak State. He finally drew attention to a study by Ivan Kamenec on the Jewish question in Slovakia from 1938-1945 which was accepted as a dissertation in 1971 but was not allowed to appear in print.

Jablonický's greatest success in 1979 was his study *The Failure of Malár's Army in the Carpathians*, completed in October. It circulated in typescript as volume No. 175 of the samizdat-type Padlock Editions. It testifies to the author's exceptional persistence as it represents his third attempt in as many years to tackle the important topic. The police seized the first version in November 1976 and the second, incomplete one, in June 1978. The third, final version was written in unbelievably difficult circumstances; the author had to write while simultaneously hiding away remnants of his own archival collection and every completed page of his new manuscript.

In the same year, 1979, the secret police gave up the pretext of harassing Jablonický as if he were just a material witness in the case of Pavol Čarnogurský. Instead, he himself became an

nášajú z Jablonického bytu v plných vreciach zhabané knihy, časopisy, korešpondenciu, časť jeho výskumného archívu, hotové a rozpracované rukopisy. Z odbornej knižnice budovanej po dve desaťročia ostalo torzo. Medzi zhabanými rukopismi bola aj medzitým už začatá nová rozsiahla monografia *Odboj a povstanie* s čiastkovými štúdiami o debakli povstaleckej akcie v Bratislave, o partizánskom hnutí v auguste 1944 a iné.

Po domových prehliadkach prichádzajú výsluchy ako svedka v údajnej trestnej činnosti Čarnogurského. Súbežne s výsluchmi „pohovory“ na pracovisku, preradenie za dokumentačného pracovníka a stranícke pokračovanie končiace vylúčením z KSS. Krajská prokuratúra v lete 1977 zdôvodňuje, prečo sa nemôžu vrátiť veci zhabané pri domových prehliadkach. Hra na svedka v trestnom stíhaní inej osoby ešte vždy pokračuje. Ide však o umlčanie historika a likvidáciu jeho diela, hoci už len rukopisného. Vo februári 1978 mu rušia na priamy zásah Štátnej bezpečnosti i povolenie k štúdiu v archívoch a dokonca vyšetrujú, či pri zaobstarávaní tohto povolenia nebola zneužitá pečiatka pracoviska a podpis zodpovedného pracovníka ústavu.

Historik sa bráni všetkými spôsobmi, ktoré mu poskytuje „socialistická zákonnosť“: sťažnosťami, odvolaniami na všetky inštancie. Bojuje o to najcennejšie, čo má, o svoje knihy, o svoj archív, výsledky výskumu, o možnosť pokračovať v práci. Trvá na svojich právach, obhajuje sa pri výsluchoch, podáva žalobu na porušovanie autorských práv, diktuje do protokolov a úradných záznamov svoje hrdé stanoviská človeka, ktorý sa rozhodol nepodrobiť sa spojenému policajnému a byrokratickému prenasledovaniu.

„Netvrdil som a netvrdím, že historickú pravdu o Slovenskom národnom povstaní som vystihol, že ju reprezentujem. Avšak o túto pravdu sa usilujem čestne, otvorene a napriek prekážkam. S vedomím správneho postupu budem naďalej pokračovať v koncipovaní historických štúdií. Je to súčasť môjho povolania a životná potreba. Je to moja povinnosť a dlh slovenskému národu pri objasňovaní demokratických, antifašistických a socialistických stránok jeho dejín.“

alleged “perpetrator of antisocial activities” by obstinately insisting on his right to pursue historical research. The fruits of his work were called “writings harmful to the interests of the state”, purportedly because in them he deprecated the 5th clandestine committee of the Slovak Communist Party’s contribution to the Slovak National Uprising and because his writings “are in conflict with official historical findings”. The secret police deliberately devalued the results of Jablonický’s research work by calling them “writings” to which the Czechoslovak Copyright Law extends no protection. According to this reasoning, communicated to Jablonický in response to one of his complaints, Law No. 35/1965 protects only literary, scholarly and art works which had been created in accordance with the development and the requirements of socialist society. Jablonický, contrary to this stipulation, was said to have “manufactured and kept in possession” writings directly contravening such development and such interests.

Police chicanery and harassment in relation to Jozef Jablonický culminated towards the end of 1979. On 30 November he traveled to Prague on a package holiday organized by his employer but was apprehended by two uniformed and two plain-clothes police officers in front of the whole group of fellow holiday makers and taken to a police station for interrogation. The police purported that an illegal meeting connected with Charter 77 was to take place in Jablonický’s presence the following day. His baggage was searched to ascertain “whether he was carrying a gun”. Even though the historian stood firm by his rights, the police took him to Prague Main Station, bought a ticket home for him with money lifted from his own purse, and made him leave Prague for Slovakia on the earliest train, all this allegedly to prevent “a serious breach of public order”.

Jablonický himself described his feelings as follows:

“In my mind I saw many of the things which had contributed to my knowledge. ... I recalled the early days of the so-called normalization’. At that time, in 1970, my colleague Edo Friš was served a three-month’ work contract which in reality amounted to a sacking. Friš was in a des-

Keď Jablonický píše tieto riadky v obsiahlej sťažnosti na porušenie zákona a na prieťahy vo vyšetrovaní, adresovanej 20. augusta 1978 Krajskej prokuratúre v Bratislave, nie je to vystatovanie, prázdna proklamácia. Vtedy už mal hotový nový text štúdie *Bratislava a Slovenské národné povstanie*, ktorej pôvodný rukopis mu zhabali v novembri 1976, a pracoval na štúdiu *O vzniku Slovenskej národnej rady a Vojenského ústredia*, ktorú napokon dokončil v októbri 1978.

V priebehu roku 1979 Jablonický píše najprv dve polemické state: *Obrátené hodnoty* (21 strán rukopisu s dátumom 25. 3. 1979) a *K problematike občianskeho odboja* (27 strán rukopisu z 5.8.1979). V prvej stati poslanej redakcii týždenníka *Nové slovo* polemizuje autor s článkom Z. Holotíkovej *Spory a rozpory historiografie* publikovanom 25. januára 1979 a s článkom *Stav a problémy historiografie našich najnovších dejín* z pera jedného z dvorných historikov Samuela Cambela (*Nové slovo*, 1. 2. 1979).

Jablonický pichá do mydlovej bubliny „hodnôt“, ako ich prezentujú spomenutí pisatelia, nazýva ich „obrátenými“ hodnotami a podáva vlastný výklad vývinových fáz historiografie najnovších slovenských dejín; hodnotí pozitívne výsledky z rokov šesťdesiatych a zaoberá sa hlbokou stagnáciou v rokoch sedemdesiatych.

Spomína aj svoju kauzu. *„Nie som žid z obdobia slovenského štátu, nemusím nosiť židovskú hviezdu. Ale označil a poznačil ma reálny socializmus. (...) Na vlastnej koži pociťujem, čo je to diskriminácia a rôzne formy obmedzovania. Preto Vám oponujem, páni historici, zásadne a dôsledne. Preto odtláčam balvan, ktorý ma umlčal.“* A upierajúc dvorným historikom právo hovoriť v mene všetkých historikov, Jablonický končí vyjadrením presvedčenia, že napriek bujneniu dvornej oficiálnej historiografie sformuje sa a bude jestvovať aj bez možnosti publikovať tvorivá vedecká história, oponujúca oficiálnej.

V druhej citovanej stati sa Jablonický vyjadruje o celom rade otázok občianskeho odboja, pranieruje niekdajší „prokurátorský výklad dejín“ z päťdesiatych rokov (tento jeho pojem je taký výstižný, že ho dôsledne používam) aj súčasné falzifikácie. Hovorí tiež o sebe, o svojom niekdajšom blúdení, hľadaní a rekapi-

perate state of mind ... and was visited in his flat by his friend Laco Novomeský [at that time a member of the Slovak Communist Party presidium]. Having listened to Friš's complaint, Novomeský told him not to fear the worst: there would be no Saint Bartholomew's Day, only a Saint Bartholomew's Morning ... I spent a single evening in Bartholomew Street [the notorious police station in Prague], but for me Saint Bartholomew's Morning has now lasted for several years. Another raid and more chicanery can begin any hour and any day. So far they have always found a pretext ... The real reason is that since 1969 I have never retracted the views which go into my historical research, whether they were published or not. ... In Bartholomew Street I was served yet another lecture in the course which calls itself 'really existing socialism'. There could not have been a more effective remedy to make me sober up from the errors of my younger years.“

That much we have learned so far about the struggle waged by a historian in Czechoslovakia against overwhelming odds. Jablonický did not enter a contest which man as an individual can win in other than moral terms of his own volition. At first he had not wished for a confrontation at all, but when it came to the crunch he did not bow before superior force. Now the story has reached foreign countries, perhaps even through the good offices of someone among the persecutors who holds in secret esteem the man who refuses to fall on his knees. Or could it be a deliberate and perfidious leak, to invite international publicity only in order to make the protagonist still more exposed to his accusers? Be that as it may, one must conclude that keeping silent would amount to acting according to the same logic which, pursued by the police, countenances injustice and renders effective solidarity difficult. Shedding light on the case of Jozef Jablonický and publishing those of his studies which are available in the West will bring the historian into the company of his fellow scholars, despite the fact that he himself is not even allowed to travel from Bratislava to Prague. •

Translated and condensed from Czech by
Vladimír V. Kusín

tuluje svoju vlastnú kalváriu v rokoch 1973-1979. Spolu s tým sa rozpisuje o dosiaľ nerspracovaných témach a problémoch obdobia 1939-1945 a prináša v tomto ohľade cenné podnety.

Poukazuje na potrebu zaoberať sa štruktúrou slovenskej spoločnosti a politického režimu po 14. marci 1939 z hľadiska možností, ktoré poskytovali pre opozíciu a odboj, a to tak občiansky, ako aj komunistický. Vypočítava ďalšie jestvujúce medzery v bádani: občiansky odboj od vypuknutia povstania do konca vojny, vrátane genézy Demokratickej strany; osudy sociálnodemokratickej strany; odboj mimo povstaleckého územia, nacistický okupačný režim od začiatku septembra 1944 a napokon agónia slovenského štátu. Pripomína dizertačnú prácu slovenského historika Ivana Kamenca *Židovská otázka v politike ľudáckej vlády na Slovensku 1938-45*, ktorá bola obhájená už v roku 1971 a napriek pozitívnemu hodnoteniu nesmela vyjsť.

Najväčší Jablonického úspech roku 1979 je však štúdia *Zlyhanie Malárovej armády v Karpatoch*, ktorú dokončil v októbri. „Vyšla“ tiež ako 175. zväzok rukopisnej Edície *Petlice* a snád' sa časom dostane do rúk aj nám; jej uverejnenie rozšíri doterajšie vedomosti o jednej z najzávažnejších vojensko-politických otázok povstania. Dokončenie tejto štúdie je svedectvom autorovej mimoriadnej vytrvalosti. Veď to bol počas troch rokov až tretí pokus vyrovnat' sa s touto témou. Prvú verziu, súčasť rukopisu *Odboj a povstanie*, mu zhabali v novembri 1976, druhú, nedokončenú, pri razii 29. júna 1978. Definitívna verzia bola napísaná za vôbec najťažších pracovných podmienok, lebo autor sa musel pri písaní rovnako sústrediť na skrývanie zvyškov archívu a už hotových častí rukopisu.

V priebehu roku 1979 úrady viac-menej zmenili taktiku a prestali sa hrať na skrývačku so „svedkom“ Jablonickým v trestnom stíhaní P. Čarnogurského. Už išlo o „protispoločenskú činnosť“ Jozefa Jablonického, povedané slovami dr. J. Fulera z Generálnej prokuratúry Slovenskej socialistickej republiky, kam Jablonického úradne predvolali 11. júla 1979. Podľa záznamu z tohto prokurátorského pohovoru spočíva Jablonického protispoločenská činnosť v tom, že vyhotovuje a rozširuje „písomnosti“,

ktoré sú škodlivé záujmom republiky, pretože sa v nich znehodnocuje účasť V. ilegálneho ÚV KSS a jeho predstaviteľov na príprave a vedení Slovenského národného povstania, pričom sú v rozpore s oficiálnou historiografiou.

Pri týchto formuláciach si prokurátor nemusel nič nové vymýšľať. Použil iba tie formulácie, ktoré boli ako prefabrikát pre takúto eventualitu uvedené už v posudku Vasila Horkoviča a Jána Pivovarčiho na knihu *Z ilegality do povstania*, ktorý svojím podpisom autorizoval riaditeľ Ústavu marxizmu-leninizmu a teraz už akademik Viliam Plevza, niekdajší dôverný priateľ Jablonického, jeho „amicenko“, ako ho s obľubou volal.

Pojem „písomnosť“ zdôrazňujem zámerne. Ním totiž operuje Štátna bezpečnosť a orgány prokuratúry už dlhšie a veľmi cieľavedome, neuznávajúc, že v prípade Jablonického štúdií ide o výsledky vedeckej práce. Na sťažnosť proti zhabaniu štúdie o Bratislave, v ktorej sa autor odvolával na ochranu podľa autorského zákona, odpovedala Generálna prokuratúra SSR už 9. novembra 1978 tým, že postup vyšetrovateľa odobrila a štúdiu označila za „písomnosť“, ktorú autorský zákon nechráni. Prosím čitateľa, aby venoval pozornosť zdôvodneniu, ktorým sa JUDr. Šubert, podpísaný na uznesení, proti ktorému „nie je sťažnosť prípustná“, zapísal do dejín historiografie.

„Tvrdenie Jozefa Jablonického nie je dôvodné. Podľa ustanovenia 1 Zákona č. 35/65 Zb. požívajú ochranu literárne, vedecké a umelecké diela vytvorené v súlade s rozvojom i potrebami socialistickej spoločnosti. Nepožíva tejto ochrany písomnosť alebo iné dielo, ktoré je v rozpore s rozvojom a potrebami socialistickej spoločnosti alebo zamerané priamo proti tejto. O takúto písomnosť ide v prípade písomnosti, ktorú „vyhotovil“ a „prechovával“ Jozef Jablonický.“ (Tie dve slová som zdôraznil ja, lebo sú to perly v tejto lekcii socialistickej zákonnosti; štylistické skvosty úradnej slovenčiny citujem úmyselne v plnom znení a nevylepšujem ich parafrázou.)

Koniec roku 1979 bol vrcholom doterajšieho policajného šikanovania a provokácií Štátnej bezpečnosti voči historikovi Jablonickému. Stalo sa to v Prahe, kam pricestoval 30. novembra večer na podnikový zájazd so svojimi kolegami. Pred ubytovňou, „pred zmeravenými,

zastrašenými a pobúrenými účastníkmi zájazdu“ (citované z Jablonického listu z 2. januára 1980 závodnému výboru ROH jeho pracoviska) zadržali dvaja policisti v civile a dvaja v uniforme Jablonického s výzvou „V mene zákona“ a odviezli ho hliadkovým autom VB k výsluchu do povestnej Bartolomejskej ulice.

Ako dôvod zadržania a výsluchu uviedli napokon vyšetrovatelia „zistenie“, že o deň neskôr, 1. decembra, sa má konať za účasti Jablonického stretnutie osôb, ktoré páchajú závažnú trestnú činnosť rozširovaním „ilegálnych tlačovín“ Charty 77 a organizovaním Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných (VONS). Podrobnosti ponižujúceho výsluchu, v ktorom nechýbala prehliadka batožiny a zisťovanie, či Jablonický nemá pri sebe zbraň(!), sú podrobne opísané v zázname *Večer na Bartolomejskej ulici*, ktorý je prílohou spomenutého listu závodnému výboru ROH. Výsluch skončil protokolom, v ktorom historik nič nespustil zo svojich argumentov, námietok a nárokov, ale tým ešte neskončil policajný záťah. Jablonického z Prahy vyhostili. Odviezli ho na hlavnú stanicu, za jeho peniaze, ktoré si predtým zobrali z jeho peňaženky, mu kúpili železničný lístok a postarali sa, aby odcestoval z Prahy domov. Ako dôvod „odsunutia“ z Prahy uviedli nevyhnutnosť „preventívneho zásahu“, aby sa „vážne nenarušil verejný poriadok“. V uvedenom zázname Jablonický opísal svoje pocity, ktoré sa ho zmocňovali pri nútenom návrate domov.

„Spomínal som na mnoho a mnoho vecí, ktoré som naštudoval a spoznal zo života. Obracal som mincu reálneho socializmu zo všetkých strán. Spomínal som na začiatok tzv. normalizácie. Vtedy v roku 1970 môj kolega Edo Friš dostal trojmesačnú pracovnú zmluvu, čo bola fakticky výpovedná lehota. Friš bol v úfalom stave. ...napísal list priateľovi L. Novomeskému, ktorý potom prišiel za Frišom do jeho bytu. Frišovo vyžalovanie Novomeský skomentoval slovami, aby nemal obavy z najhoršieho, nebude bartolomejská noc, bude len bartolomejský večer...“

Strávil som jeden večer na Bartolomejskej ulici, ale bartolomejský večer prežívam už nie-

koľko rokov. Nevieť dňa a hodiny, kedy začne nová razia a nové šikanovanie. 'Dôvody' sa našli vždy... Genéza môjho prípadu je v tom, že som v roku 1969 vydal knihu Z ilegality do povstania. Genéza je v tom, že ani v nasledujúcich rokoch som sa nevzdal názorov, ktoré sú obsahom mojich posledných publikovaných a nepublikovaných historických štúdií.“

„Nebanujem, že som 30. novembra 1979 cestoval do Prahy,“ končí Jablonický svoj záznam. „Na Bartolomejskej ulici som absolvoval ďalšiu lekciu večernej univerzity o reálnom socializme. Nemohla sa nájsť účinnejšia medicína na vytriezvenie z omylov mladosti.“

A to je zatiaľ posledné, čo viem o nerovnom zápase jedného historika v krajine, kde sme sa obaja narodili a kde sme sa obaja stali historikmi. Je možné, že bezpečnosť medzitým odštartovala ďalšie kolo pohonu, ktorého koniec nevidieť, ale z ktorého už dnes – napriek všetkému – vyšiel Jablonický ako morálny víťaz. Zápas, v ktorom jednotlivec nemôže vyhrať, si nevybral, snažil sa mu vyhnúť, bránil sa konfrontácii; ale keď prišlo na lámanie chleba, neuhol, nesklonil sa.

Opísal som iba hlavné kontúry neveselého príbehu Jozefa Jablonického, a to z dokumentácie, ktorá sa mi dostala do rúk pričinením možno neznámeho priateľa, možno niekoho, kto verejne patrí k onej sliediacej svorke, ale v duchu tajne obdivuje toho, kto sa nepodrobuje násiliu. Dokonca som aj váhal, či to azda nie je perfídny policajný trik - prihrať mi svedectvá o osudoch kolegu a vmanévrať ma do úlohy nadháňača, aby už konečne Jablonického dostali na odstrel. Ale nech už je to ako chce, držím sa zásady, že pravda je v konečných dôsledkoch vždy smrteľne nebezpečná pre každý režim neslobody. Som si istý, že mlčanie o kauze Jablonický by bolo iba pridrižovaním sa policajno-byrokratickej logiky, pokračovaním onoho „v tichosti“, ktoré je pomocníkom zločinu a znemožňuje rozvinúť účinnú solidaritu s prenasledovanými. (...) •

... Nastal čas odchodu na železničnú stanicu. Na Bartolomejskej ulici stála Volga so šoférom. Tlstý vyšetrovateľ mal u seba mojich 200 Kčs a občiansky preukaz. Pritom ma vyšetrovatelia výhrazne varovali, že ak by som im chcel uniknúť na stanici, že sa mi to nepodarí. Majú tam svojich.

Policajná Volga sa uberala z Bartolomejskej ulice na hlavnú stanicu. Taký taxík som v Prahe ešte nemal a neželám ho nikomu. O 21,40 hodine sme boli v staničnej hale. Keďže sa obaja vyšetrovatelia na mňa tlačili, upozornil som ich, aby so mnou tak nejednali, lebo sa budem hlasno ohradzovať. Vyšetrovatelia z pozície moci mi pohrozili, že zavolajú orgány proti mne pre rušenie verejného poriadku. Okolo prechádzali nevšímaví cestujúci. Kto by sa zastal mojej maličkosti?

Tlstý vyšetrovateľ sa odpojil. O chvíľu sa vrátil s lístkom v ruke. Dal mi cestovný lístok a zbytok peňazí. Vyšetrovatelia ma eskortovali až ku dverám železničného vozňa. Pri vchode do železničného vozňa sa vyšetrovatelia tesne ku mne priblížili. Tlstý mi dal občiansky preukaz a štihly ma varoval, že dvaja ich príslušníci cestujú vo vlaku a sledujú či skutočne prídem do Bratislavy. Ich posledné slová boli Na shledanou. Neodpovedal som im na pozdrav, mlčky som nastúpil do vozňa a sadol som si do kupé. Vyšetrovatelia sa postavili neďaleko okna a stáli tam až do odchodu rýchlika Amicus .

O 22. hodine sa veci dali do pohybu. V kupé bolo okrem mňa šesť mladých mužov, ktorých postupne premáhal spánok. Ale ja som nemohol oddeliť spánkom večer strávený na Bartolomejskej ulici. Rozrušený, pobúrený, ale ináč vyrovnaný som rozmýšľal nad všetkým, čo ma spájalo s Prahou, od prvej cesty až po poslednú, od študentských čias až po normalizáciu, keď ma z nej policajne vykazujú pod kamuflážou, že môj pobyt môže spôsobiť vážne narušenie verejného poriadku. Nech je zaznamenaná táto absurdita. Nikdy som neporušil verejný poriadok, nie som kriminálny recidivista. A predsa, kam siaha moc, ktorá porušuje občianske práva a slobody, ktoré sa ináč verejne hlásajú.

Jozef Jablonický, 2. december 1979

